

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТИНА СВІТУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕАЛЬНІСТЬ

У статті розглядаються актуальні проблеми інформатизації сучасного світу, що глобалізується. Різні напрями сучасної філософії в центр своїх концепцій ставлять інформаційний чинник, в якому убачають технічне зрушення в економіці від виробництва індустріального до виробництва знання у формі баз даних і баз знань, тобто у вигляді інформаційної картини світу. Автор представляє інформаційну картину світу як соціокультурну реальність.

Актуальність. В умовах науково-технічного прогресу і інформатизації соціальної реальності незвичайно зростає роль філософії як «інтелектуальної терапії». І в цьому плані звернемося до авторитету І. Канта, на думку якого «найбільша і, можливо, єдина користь всякої філософії чистого розуму тільки негативна; ця філософія служить не органом для розширення, а дисципліною для визначення меж, і, замість того щоб відкривати істину, у неї скромна заслуга: вона оберігає від помилок» [1, с. 655].

Ця функція філософії – оберігати від помилок – як ніколи значуща в умовах глобальної інформатизації людської діяльності. Різні напрями сучасної філософії так чи інакше в центр своїх концепцій ставлять інформаційний чинник, в якому убачають технічне зрушення в економіці від виробництва індустріального до виробництва знання у формі баз даних і баз знань, тобто у вигляді інформаційної картини світу.

Мета: проаналізувати інформаційну картину світу сьогодні як соціокультурну реальність, що підтверджується цілим рядом причин.

По-перше, сучасний соціальний світ переживає інформаційно-технічний етап свого розвитку, він існує у формі інформаційної цивілізації. Така форма існування сучасного соціуму має високі темпи змін. Оскільки процес інформатизації зачіпає лише частину соціальних процесів, перетворюючи їх і створюючи нові, то він особливим чином пов'язаний з раніше освоєними і існуючими формами системи соціальних зв'язків. Система відносин і зв'язків цих соціальних процесів отримує віддзеркалення в уявленнях і знаннях сучасної людини.

Сучасний світ насичений технікою різної функціональності, особливе місце у ряді технічних пристроїв займають програмно-апаратні системи. Адже хочемо ми того чи ні, але суспільна свідомість потребує концептуального характеру осмислення змін, що відбуваються, у зв'язку з революційним характером використання комп'ютерної техніки, що «підсилює» інтелект. З одного боку, така техніка, стаючи засобом переходу людства на новий рівень науково-технічного прогресу, може розвиватися тільки на основі повноцінного, достовірного і вичерпного знання. З іншого боку, сучасна технологія у все зростаючому ступені концентрується навколо і на основі виробництва, зберігання і розповсюдження інформації.

Крім власне технічних і технологічних складових світ сучасної людини почав лавиноподібно заповнюватися різною інформацією, тобто принципово міняється оточення людини, багато в чому визначаване інформаційною революцією [2, с. 105].

По-друге, картина світу є однією з основних буттєвих характеристик людини як суб'єкта, що розуміє і пізнає світ, тому і картина світу трансформується у зв'язку зі зміною інформаційного оточення людини.

Звичними для людини стали інформаційні технології, інформаційні потоки, інформаційні продукти, образи яких закладаються у свідомість сучасної людини. Ці предмети сьогодні є найбільш тиражованими, такими, що насичують наочний світ людини, так що можна говорити про формування особливого інформаційного світогляду.

По-третє, інтенсивне дослідження інформації в 1970 – 1990-і роки створило передумови до виділення інформатики спочатку в значний дисциплінарний, а потім і інтердисциплінарний науковий напрям. Саме розвиток інформаційної сфери науки, що почався більш півстоліття назад, привів сьогодні до зміни багатьох видів наочної практики діяльності власне людини.

Сьогодні наука перестала виконувати універсальну функцію складання завдань і об'єктів інформатики. Так, технологічна і споживча сфери соціального життя диктують завдання для більшості досліджень у відповідних наукових галузях. Подальші кроки в розвитку інформатики як дисциплінарної сфери науки багато в чому пов'язані з рефлексією підстав наукової діяльності з окремими дисциплінарними предметами. Однією з таких загальних підстав можна назвати науковий образ світу в його інформаційному аспекті.

По-четверте, інформаційна революція як динамічний соціокультурний процес може привести до зміни світобачення, світовідношення, світогляду людини. Разом з тим міняється поняттєвий і теоретичний каркас науки і філософії. В той же час загальнонаукові схематика і наука в тій соціальній значущості, як вони утвердились в суспільстві ще з Нового часу, трансформуються разом з розвитком людини і картини світу епохи.

По-п'яте, розвиток інформаційної сфери суспільства актуалізував проблему взаємозв'язку цілей і завдань, засобів і інструментів, цінностей і норм наукового дослідження. Інформаційні технології у вигляді спеціальних обчислювальних процедур і інструментів використовуються сьогодні в більшості наукових напрямів. Сучасний учений виступає як споживачем інформаційних продуктів, так і організатором експерименту, конструктором комунікацій, оператором з обробки текстів і так далі. Для ефективного вирішення завдань йому потрібне не тільки освоєння набору інструментів, але і розуміння принципів, моделей, схем, спираючись на які він зможе розрізняти те, що є власне об'єктом наукових досліджень, і те, що є інструментом для обчислень, моделювання і так далі [3, с. 119].

Підхід до розуміння того, як складаються відносини між інформатизацією і формуванням сучасної картини світу, зростає з аналізу діалектики взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта, в процесі трансформації соціокультурної реальності, тобто створення наукової картини світу на інформаційній основі.

Інформація як атрибут сьогоденної інформаційної цивілізації є загальнонауковим поняттям, почавши свій шлях на сторінках документів, газет і журналів початку ХХ століття, воно потім перейшло в розмовну мову. Об'єктом наукового дослідження інформація вперше стала в теорії журналістики в 1920 – 1930-і роки, і з розвитком засобів соціальної комунікації ставала об'єктом теоретизування в нових наочних галузях, якими стали теорія зв'язку, а потім і кібернетика. Тим часом продовжували удосконалюватися засоби комунікацій, опредметнювалися нові уявлення про інформацію. Саме ці уявлення і ставали загальноприйнятими, так інформація продовжувала залишатися загальноповсякденним терміном, набуваючи нових сенсів в штучних об'єктах і мові повсякденного спілкування. Ці сенси інформації так само стали об'єктом дослідження науки.

У зв'язку з цим уточнимо, що в сучасній науковій літературі термін «інформація» використовується в категоріальному значенні і його вживають в приватнонауковому сенсі. Будемо солідарні з авторитетним дослідником в галузі інформації А.Д. Урсулом і все різноманіття точок зору на інформацію зведемо до двох [4, с. 42-43].

Згідно з однією з них, інформація розглядається як властивість всієї матерії, як її атрибут. Згідно з іншою точкою зору, інформація властива лише самокерованим системам, складовим біологічної і соціальної форми руху. Протистояння цих точок зору зберігається в сучасній філософсько-методологічній літературі. Інформацію можна визначити як зміст, що формується у взаємодії матеріальних явищ, де одне представляє інше. У цьому сенсі інформація як зміст явища, що репрезентується, відрізняється від наочно-речової форми, яка виступає її носієм. Аналогічно цьому і картина світу, що лежить в основі світобачення людини, репрезентує сутнісні властивості світу і входить, отже, в клас ідеального.

Картина світу є цілісний, глобальний образ світу, який виникає у людини в результаті розумової діяльності в ході його контактів зі світом. При такому трактуванні картина світу як суб'єктивний образ об'єктивної реальності входить в клас ідеального і потребує предметнювання в знакових формах і в той же час, як і всяка освіта, що відноситься до класу ідеального, має і неопредметнений елемент. Оскільки сукупний досвід людини і людства багатше картини світу, що об'єктивувалася в певних образах, то елементи картини світу можна виявити в різного роду соціокультурних фрагментах життєдіяльності як неусвідомлені елементи життєдіяльності.

На перший погляд становлення інформаційної картини світу укладається в традиційну схему: об'єкт-суб'єкт пізнання-знання, які лягають в основу наукової картини світу. Творцем наукової картини світу, як і раніше, залишається людина, але справа якраз в тому, що поява комп'ютерів, які завдяки мікропроцесорній техніці можуть бути вбудовані практично в будь-який процес, приводить до появи нової форми раціональності – інформаційної. Виникає відносно самостійна і багата інформаційна модель структур, що вивчаються, процесів, відносин пізнаваної об'єктивної і суб'єктивної реальності. Більш того, можна сказати, що інформатизація всієї науки, інтегруючи фрагменти створеної інформаційної моделі світу, здатна створювати безсуб'єктивні бази знань, де пізнавальна діяльність здійснюватиметься за допомогою комп'ютерів. Разом з тим широке проникнення комп'ютерної техніки в соціальне життя людини йде паралельно з інформаційним вибухом. Відомо, що обсяг наукових публікацій у всьому світі сьогодні перевищив все те, що було опубліковане від Відродження і до наших днів, але роздільна здатність індивідуального читання практично не росте, залишаючись десь на рівні 300 книжкових сторінок в день, тобто не можна читати швидше, ніж відбувається процес засвоєння. Отже, в умовах все зростаючої кількості наукової інформації виявляється тенденція убування частини знань, якими в змозі оволодіти одна людина, до загального їх обсягу в загальнолюдському масштабі. Природно, що можливість людини справитися з наростаючими потоками інформації приходить в суперечність з формами, що історично склалися, і методами навчання, орієнтованими головним чином на засвоєння концептуально організованого знання, що посилюється розмежуванням великої науки і можливостями звичайної людини. Тут теж є видимими прогресуючі ножиці між розвитком науки і включенням її досягнень в наукову картину світу, яка засвоюється суспільною свідомістю [5, с. 6-7].

Проте у фокусі інформаційного вибуху залишається мисляча людина у всій соціокультурній упаковці, яка тісно пов'язана з його біосоціальною природою. Саме ця обставина примушує звернути увагу на істотну особливість формування наукової картини світу в умовах, коли комп'ютерна технологія не бачить принципових заборон на створення всеосяжної наукової картини світу шляхом сканування всього світового наукового знання.

Всі ці проблеми – лише частина проблемного поля, що потребує філософського осмислення картини світу, що формується, в умовах процесу інформатизації нашого суспільства, але не з погляду традиційної схеми суб'єкт-об'єктних відносин, а з погляду світу, що самоорганізується, саморозвивається, в якому людина пізнає, діє, перетворює за допомогою комп'ютера, що поклав початок процесу глобальної інформатизації і мікропроцесорної технології. По-перше, на відміну від приладу або інструменту, використання комп'ютера не вносить збурень до пізнавального процесу. По-друге, комп'ютер розширює інтелектуальні, пізнавальні можливості, а в окремих випадках, зв'язаний з приладом, може працювати в автономному режимі, виконуючи функції суб'єкта пізнання. Нарешті, комп'ютер – це перетворювач інформації. Під цим розуміється традиційна схема, за якою ми звикли розглядати діяльність людського мозку. На вхід комп'ютера поступають дані, які перетворюються, після чого змінені дані з'являються на виході. Як і будь-який прилад, комп'ютер не може порушувати фізичні закони, але робота комп'ютера під керуванням програмного продукту відособляє його від зовнішнього світу, що дає можливість розігрувати в ньому будь-які сценарії, аби в них дотримувалася внутрішня логіка.

Людство достатньо добре засвоїло, що в основі еволюції органічних форм руху матерії лежить зміна інформації, закладеної в ДНК, а не еволюція організмів як таких. У соціокультурному плані роль генетичної інформації виконують механізми наслідування, навчання і оволодіння знанням. Чималу роль в цьому процесі відіграє форма, в яку одягнено знання. Наукова картина світу як форма представлення знання сприяє успішному розповсюдженню інформації в ході культурної еволюції. Проте якщо світ єдиний, то і картина світу повинна включати шляхи об'єднання причинного і цільового способів самоорганізації.

Один зі шляхів пошуку загального для неорганічної, органічної і соціальної форм механізмів самоорганізації – це аналіз синергетичного підходу. На цьому шляху можливі наступні варіанти. Перший – історія системи, в яку вписана соціальна реальність, обмежена історією, починаючи з Великого Вибуху. У цих межах механізми самоорганізації кожного якісного рівня розвитку матерії мають свій певний інтервал. Соціальне в рамках такого підходу – ступінь, етап об'єктивного розвитку матерії, але в рамках космічного він приречений, оскільки кінець кінцем чужий космосу. Другий – історія соціуму не просто інтервал на довгому шляху глобальної еволюції, а його суть, квінтесенція. Цей варіант найбільш розроблений в рамках антропологічного підходу: «Те, що ми чекаємо спостерігати, повинне бути обмежене умовами, необхідними для нашого існування» [6]. Третій варіант виник у зв'язку з розвитком інформаційної техніки і технології. Суть його в тому, що в процесі науково-технічного прогресу в рамках інформаційної технології можливе виникнення інформаційної цивілізації, але не на біологічній основі, а як закономірний етап космічної еволюції. Якщо цей варіант розглядати в рамках самоорганізації і саморозвитку, то синергетичний підхід, ґрунтуючись на незалежності механізму самоорганізації від субстратного підходу, повинен спиратися на інформаційний механізм еволюції матерії. В рамках вказаного підходу природно припустити, що людина, створюючи штучні інформаційні системи, що самоорганізуються, стоїть у витоків нової машинної цивілізації, здатної створювати нову інформацію для подальшої еволюції. Чи не приведе такий поворот еволюційного процесу до зникнення самої людини з інформаційної картини світу? Властивий людині антропоцентризм висуває відому посилку, що людина здатна перетворювати всі інші істоти і предмети зовнішньої природи в засоби здійснення своєї власної природи.

Якщо людина і людство зуміють оптимізувати свої відносини з природою, то історія соціального космосу виступатиме як саморозвиток людської суті, що не вимагає переходу до соціального для поста. В той же час широкі можливості з інформатизації інтелектуальної діяльності людини перетворюють його із сліпого учасника глобальної еволюції в носія керованої еволюції при збереженні дихотомії біологічного і соціального. Причому біологічні і соціокультурні форми організації виступатимуть взаємодоповнювальними, вписуючись в більш загальні закони космічної еволюції. От чому у світоглядних основах сучасної наукової картини світу людство все більш усвідомлює себе не як нескінченно малу космосу, а суб'єктом універсальної дії. Універсальність дії суб'єкт може зберегти або на шляху традиційно соціогенеза, що розуміється, де інформатизація допомагає зльоту творчих можливостей людини, або на шляху включення розумної діяльності на небіологічні форми еволюції, які закономірно продовжать космологічну стадію еволюції універсуму, де інформація – атрибут матерії [7, с. 73].

Отже, в розвитку суспільства інформація завжди відігравала все зростаючу роль, оскільки суспільство в субстратному відношенні є соціальною формою руху, а принципи і закони функціонування соціальної форми руху принципово відрізняються в інформаційних механізмах від механічної, фізичної, хімічної і навіть біологічної форм руху матерії тенденцією саморозвитку, що все прискорюється. Еволюція організмів забезпечується генетичною інформацією в ДНК, еволюція людини (культура) пов'язана із здатністю акумулювати всю накопичену інформацію в картині світу, але роль інформації в ході людської еволюції не обмежена репродуктивним процесом. Доля нового знання тим успішніша, чим більша кількість людей оволодіває ним, і сьогодні ми можемо цілком безумовно заявити, що інформація перетворилася на ресурс, який при споживанні не тільки не убуває, а, навпаки, зростає, породжує нову сферу існування людини – інформаційну картину світу. А оскільки мова йде в основному про наукову картину світу, то так чи інакше, але інформаційна картина світу виявляється через властивості наукової інформації.

З визначення поняття «наукова інформація», даного А.І. Михайловим, А.І. Чорним і Р.С. Гиляревським: «Наукова інформація – це отримувана в процесі пізнання логічна інформація, яка адекватно відображає явища і закони природи, суспільства і мислення і використовується в суспільно-історичній практиці» [3, с. 125], видно, що це формулювання містить ознаки, що зближують наукову інформацію з науковою картиною світу, яку ми визначили як цілісну систему уявлень про загальні властивості і закономірності природи, що виникають в результаті узагальнення і інтеграції основних понять і принципів, що відображають те, як матерія рухається, і те, як вона мислить.

Аналогічно науковій картині світу, яка є лише фрагментом ширшої форми організації знання, науковою інформацією є далеко не вся інформація, що отримується в процесі пізнання об'єктивного світу і духовної діяльності. Це означає, що наукової інформації, незалежної від людини, не може бути і її не можна здобувати, наприклад, як сировину.

Висновки

Наукова картина світу не дана людині природою, а зростає з пізнавальних інтенцій людини з навколишнім світом і з'являється у фізичному для поста просторі мовної картини світу і, отже, як об'єкт, субстанціонально виражена в знанні. У свою чергу знання належить до свідомості, або суб'єктивності. Отже, конструктивна

діяльність людського розуму все більш прив'язана у своїй активності до наукової картини світу, яка виступає і як джерело передзнання, і як результат духовно-практичної діяльності суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант И. Сочинения: В 6 т. – М., 1964. – Т. 3.
2. Петров А.В. Научная картина мира в современной науке // Философия. Управление. Образование. – М., 1998. – С. 104-115.
3. Петров А.В. Проблемы познания информационных процессов // Философия. Человек. Общество. – М., 1998. – С. 118-128.
4. Урсул А.Д. Проблема информации в современной науке: Философские очерки. – М., 1975.
5. Михайлов А.И., Черный А.И., Гиляревский Р.С. Научные коммуникации и информатика. – М., 1976.
6. Картер Б. Совпадение больших чисел и антропный принцип в космологии // Космология: секция и наблюдения. – М., 1978. – С. 371.
7. Михайловский В.Н. Формирование научной картины мира и информатизация. – СПб., 1994.

М.Ю. Яременко

Информационная картина мира как социокультурная реальность

В статье рассматриваются актуальные проблемы информатизации современного глобализирующегося мира. Различные направления современной философии в центр своих концепций ставят информационный фактор, в котором усматривают технический сдвиг в экономике от производства индустриального к производству знания в форме баз данных и баз знаний, то есть в виде информационной картины мира. Автор представляет в статье информационную картину мира как социокультурную реальность.

M. Yaremenko

Information Picture of World as Sociocultured Reality

In the article are considered of the day of informatization of the modern globalization world are examined in the article. Different directions modern philosophy in the center of the conceptions put an informative factor in which see a technical change in an economy from the production of industrial to the production knowledge in form databases and bases of knowledges, that as an informative picture of the world. An author presents in the article informative picture of the world as social and culture reality.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2007.